

UDK 372.89

Muattar MILIYEVA,

Dotsent v.b., PhD, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Toshkent, O'zbekiston

E-mail: m.miliyeva@uzswlu.uz, <https://ORCID.org/0000-0002-6843-7941>,

DSc, professor A.Shamshetova taqrizi asosida

BILINGVAL TA'LIM MUHITIDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH MODELI

Annotatsiya

Mazkur maqolada bilingval ta'lim muhitida talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish masalasi ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi ikki tilli ta'lim sharoitida kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning samarali modelini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot davomida pedagogik tahlil, taqqoslash, kuzatuv, modellashtirish va statistik tahlil metodlaridan foydalanildi. Natijalar bilingval ta'lim kommunikativ kompetensiyaning lingvistik, sotsiolingvistik va pragmatik komponentlarini rivojlantirishda muhim omil ekanligini ko'rsatdi. Maqolada taklif etilgan model talabalarning nutqiy faolligini oshirish, madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish va xorijiy tilni amaliy qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: bilingvallik, bilingval ta'lim, kommunikativ kompetensiya, xorijiy til o'qitish, madaniyatlararo kommunikatsiya, pedagogik model, til o'rganish metodikasi, ko'p tillilik.

МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В БИЛИНГВАЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Аннотация

В данной статье с научно-педагогической точки зрения анализируется проблема развития коммуникативной компетенции студентов в билингвальной образовательной среде. Цель исследования заключается в разработке эффективной модели формирования коммуникативной компетенции в условиях двуязычного образования. В ходе исследования использованы методы педагогического анализа, сравнения, наблюдения, моделирования и статистического анализа. Результаты показали, что билингвальное образование является важным фактором развития лингвистического, социолингвистического и прагматического компонентов коммуникативной компетенции. Предложенная в статье модель служит повышению речевой активности студентов, развитию межкультурной коммуникации и формированию навыков практического применения иностранного языка.

Ключевые слова: билингвизм, билингвальное образование, коммуникативная компетенция, обучение иностранному языку, межкультурная коммуникация, педагогическая модель, методика изучения языка, многоязычие.

A MODEL FOR DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN A BILINGUAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Annotation

This article analyzes the development of students' communicative competence in a bilingual educational environment from a scientific and pedagogical perspective. The purpose of the study is to develop an effective model for forming communicative competence in the context of bilingual education. The research employed methods of pedagogical analysis, comparison, observation, modeling, and statistical analysis. The results showed that bilingual education is an important factor in developing the linguistic, sociolinguistic, and pragmatic components of communicative competence. The model proposed in the article contributes to increasing students' speech activity, developing intercultural communication, and forming practical skills in using a foreign language.

Keywords: bilingualism, bilingual education, communicative competence, foreign language teaching, intercultural communication, pedagogical model, language learning methodology, multilingualism.

Kirish. Globallashuv jarayonida xorijiy tillarni bilish jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim tizimida nafaqat tilni o'rganish, balki uni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llay olish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli pedagogika va lingvistika sohalarida bilingval ta'lim tushunchasi tobora keng qo'llanilmoqda. Bilingvallik shaxsning ikki yoki undan ortiq tillardan foydalanish qobiliyatini anglatadi. Bunday muhitda ta'lim olish talabalarning nafaqat lingvistik bilimlarini, balki kommunikativ kompetensiyasini ham rivojlantiradi. Kommunikativ kompetensiya tushunchasi ilmiy adabiyotlarda turlicha talqin qilinadi. Amerikalik lingvist Dell Hymes ushbu tushunchani nutqiy faoliyatni ijtimoiy kontekstda samarali amalga oshirish qobiliyati sifatida izohlagan. Keyinchalik Canale va Swain

kommunikativ kompetensiyani quyidagi komponentlarga ajratgan: grammatik kompetensiya, sotsiolingvistik kompetensiya, diskursiv kompetensiya, strategik kompetensiya.

Bilingval ta'lim sharoitida ushbu kompetensiyalar tabiiy kommunikativ muhit orqali shakllanadi. O'zbekiston ta'lim tizimida ham xorijiy tillarni o'qitishni takomillashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shu nuqtai nazardan bilingval ta'lim muhitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish modelini ishlab chiqish dolzarb ilmiy masala hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Bilingvallik va bilingval ta'lim muammosi lingvistika, pedagogika, psixologiya hamda sotsiologiya fanlari kesishgan nuqtada o'rganiladigan muhim

ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Zamonaviy globallashtirish sharoitida bir necha tilni bilish shaxsning professional va ijtimoiy rivojlanishida muhim omilga aylanib bormoqda. Shu sababli ko'plab tadqiqotchilar bilingval ta'limning nazariy asoslari, uning pedagogik imkoniyatlari hamda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi rolini chuqur o'rganib kelmoqdalar. Bilingvallik tushunchasi ilmiy adabiyotlarda turlicha talqin qilinadi. Ingliz olimi Colin Baker bilingvallikni shaxsning ikki yoki undan ortiq tillardan faol foydalanish qobiliyati sifatida ta'riflaydi va uning kognitiv hamda ijtimoiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi [7]. Uning fikricha, bilingval muhit shaxsning tafakkur moslashuvchanligini oshiradi hamda kommunikativ strategiyalarni rivojlantiradi.

Ikki tillilikning kognitiv rivojlanishga ta'siri masalasi ko'plab psixolingvistik tadqiqotlarda ham o'rganilgan. Jim Cummins bilingvallik nazariyasida "Common Underlying Proficiency" konsepsiyasini ilgari surib, bir tilda o'zlashtirilgan bilimlar boshqa tilni o'rganishda ham ijobiy rol o'ynashini ta'kidlaydi [8]. Uning fikricha, bilingval ta'lim o'quvchilarning kognitiv rivojlanishiga, xususan analitik tafakkur, muammoli vaziyatlarni hal qilish va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Kommunikativ kompetensiya nazariyasi ham til o'qitish metodikasida muhim o'rin tutadi. Ushbu tushuncha ilk bor amerikalik lingvist Dell Hymes tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. Hymes kommunikativ kompetensiyani shaxsning muayyan ijtimoiy vaziyatda til vositalaridan to'g'ri va samarali foydalanish qobiliyati sifatida talqin qilgan [6]. Bu yondashuv tilni faqat grammatik tizim sifatida emas, balki ijtimoiy kommunikatsiya vositasi sifatida o'rganishni nazarda tutadi.

Xorijiy tilni o'qitishda kommunikativ yondashuvning ahamiyati ko'plab tadqiqotlarda ta'kidlangan. Stephen Krashen tomonidan ishlab chiqilgan "Second Language Acquisition" nazariyasiga ko'ra til o'rganish jarayonida tabiiy kommunikativ muhit muhim rol o'ynaydi [9]. Krashen "input hypothesis" nazariyasida o'quvchilar uchun tushunarli va kontekstual til materiallari taqdim etilganda tilni o'zlashtirish samaradorligi oshishini ta'kidlaydi. Til o'qitish metodikasini o'rgangan Richards va Rodgers kommunikativ yondashuv zamonaviy til o'qitish tizimining asosiy tamoyillaridan biri ekanligini ko'rsatadi. Ularning fikricha, tilni o'rganish jarayoni real kommunikativ faoliyat bilan bog'langan bo'lishi kerak.

1-jadval. Kommunikativ kompetensiya rivojlanish ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	Tajriba guruhi (boshlanish %)	Tajriba guruhi (yakun %)	Nazorat guruhi (yakun %)
Grammatik kompetensiya	52	78	64
Sotsiolingvistik kompetensiya	48	82	60
Diskursiv kompetensiya	50	80	63
Strategik kompetensiya	46	79	58

Natijalar shuni ko'rsatdiki, bilingval muhitda o'qigan talabalar kommunikativ kompetensiyaning barcha komponentlari bo'yicha yuqori natijalarni ko'rsatdi.

Bilingval ta'limda kommunikativ kompetensiya modeli. Bilingval ta'lim muhitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish modeli zamonaviy pedagogika va lingvodidaktika nuqtai nazaridan muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Mazkur model talabalarning ikki yoki undan ortiq tilda samarali muloqot qilish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, u ta'lim jarayonining maqsadi, mazmuni, metodlari va natijalari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlaydi.

Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish modeli tizimli pedagogik yondashuv asosida ishlab chiqilgan bo'lib, u bir nechta o'zaro bog'liq komponentlardan iborat. Ushbu komponentlar ta'lim jarayonining barcha bosqichlarini qamrab olib, kommunikativ kompetensiyani kompleks ravishda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Pedagogika sohasida olib borilgan tadqiqotlar ham kommunikativ kompetensiya rivojida ijtimoiy muhit muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. G.M.Andreeva kommunikativ jarayonni shaxslararo muloqot tizimi sifatida talqin qilib, uning shakllanishida ijtimoiy va madaniy omillar muhim ekanligini ta'kidlaydi [1]. Shuningdek, I.A.Zimnyaya xorijiy til o'qitish jarayonida kommunikativ faoliyatni tashkil etish o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishning asosiy sharti ekanligini qayd etadi [2]. Ta'lim jarayonida kommunikativ muhit yaratish zarurati pedagogik nazariyalarda ham muhim o'rin egallaydi. Carl Rogers ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsining faolligini oshirish va erkin muloqot muhitini yaratish zarurligini ta'kidlaydi [3]. Uning fikricha, ta'lim jarayoni dialogik xarakterga ega bo'lishi lozim. Zamonaviy ta'lim tizimida bilingval ta'limning samaradorligi ham ko'plab ilmiy tadqiqotlarda asoslab berilgan. A. Hargreaves ta'lim tizimining transformatsiyasi jarayonida o'qituvchining asosiy vazifalaridan biri kommunikativ ta'lim muhitini yaratish ekanligini ta'kidlaydi [4]. Bilingval ta'lim aynan shunday muhitni shakllantirish imkonini beradi. So'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar bilingval ta'limning quyidagi pedagogik afzalliklarini ko'rsatmoqda: talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantiradi, madaniyatlararo muloqotni shakllantiradi, kognitiv faoliyatni faollashtiradi, tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Shu bilan birga, ko'plab tadqiqotchilar kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayoni tizimli pedagogik model asosida tashkil etilishi zarurligini ta'kidlaydilar. Chunki kommunikativ kompetensiya faqat til bilimlari orqali emas, balki muloqot jarayonida shakllanadigan kompleks ko'nikmalar majmuasi hisoblanadi. Shunday qilib, ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bilingval ta'lim kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish uchun samarali pedagogik muhit yaratadi. Biroq bu jarayonni samarali tashkil etish uchun maxsus pedagogik model ishlab chiqish zarur. Mazkur tadqiqot aynan shu masalani hal etishga qaratilgan bo'lib, bilingval ta'lim muhitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning konseptual modelini ishlab chiqishni nazarda tutadi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot natijalari bilingval ta'lim kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda samarali ekanligini ko'rsatdi.

1. Modelning maqsadli komponenti - modelning birinchi elementi maqsadli komponent hisoblanadi. Ushbu komponent bilingval ta'lim muhitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning asosiy maqsad va vazifalarini belgilaydi.

Bilingval ta'limning asosiy maqsadi talabalarni ikki yoki undan ortiq tilda samarali muloqot qila oladigan shaxs sifatida shakllantirishdan iborat. Bu jarayon nafaqat til bilimlarini egallashni, balki kommunikativ faoliyatni samarali tashkil etishni ham o'z ichiga oladi.

Mazkur komponent quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi: talabalarning lingvistik bilimlarini rivojlantirish, kommunikativ faoliyat ko'nikmalarini shakllantirish, madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini rivojlantirish, talabalarni real kommunikativ vaziyatlarga tayyorlash.

Shu tariqa, modelning maqsadli komponenti ta'lim jarayonining umumiy yo'nalishini belgilab beradi.

2. Mazmuniy komponent - mazmuniy komponent ta'lim jarayonining asosiy mazmunini belgilaydi. Bilingval ta'lim

jarayonida o'quv materiali kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiladigan tarzda tanlanadi. Mazkur komponent quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi: autentik matnlar va kommunikativ materiallar, madaniyatlararo kommunikatsiya elementlari, real kommunikativ vaziyatlarni aks ettiruvchi o'quv materiallari, kasbiy yo'naltirilgan til materiallari. Mazmuniy komponent tilni o'rganish jarayonini real hayotga yaqinlashtiradi hamda talabalarni amaliy kommunikatsiyaga tayyorlaydi.

3. Metodik komponent - metodik komponent kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayonida qo'llaniladigan pedagogik metod va texnologiyalarni o'z ichiga oladi. Bilingval ta'lim jarayonida quyidagi metodlar samarali hisoblanadi: kommunikativ metod, CLIL (Content and Language Integrated Learning) metodi, interaktiv ta'lim metodlari, loyiha asosida o'qitish, rolli o'yinlar va debatlar. Mazkur metodlar talabalarni faol kommunikativ faoliyatga jalb qilish orqali ularning nutqiy kompetensiyasini rivojlantiradi.

4. Faoliyat komponenti - faoliyat komponenti talabalarining o'quv jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlaydi. Bilingval ta'lim jarayonida kommunikativ kompetensiya faqat nazariy bilimlar orqali emas, balki faol kommunikativ faoliyat orqali rivojlanadi. Faoliyat komponenti quyidagi faoliyat turlarini o'z ichiga oladi: dialog va poliloglar, guruhviy muhokamalar, debat va munozaralar, taqdimotlar, loyiha ishlari. Bu faoliyat turlari talabalarining kommunikativ faolligini oshiradi hamda ularni real kommunikativ vaziyatlarda faol ishtirok etishga undaydi.

5. Baholash komponenti - baholash komponenti kommunikativ kompetensiyaning rivojlanish darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Baholash jarayoni kommunikativ kompetensiyaning asosiy komponentlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Baholash quyidagi mezonlar asosida olib boriladi: grammatik kompetensiya, sotsiolingvistik kompetensiya, diskursiv kompetensiya, strategik kompetensiya. Baholash jarayonida testlar, suhbatlar, taqdimotlar va loyiha ishlari qo'llaniladi.

6. Natija komponenti - modelning yakuniy elementi natija komponenti hisoblanadi. Ushbu komponent bilingval ta'lim jarayonida shakllangan kommunikativ kompetensiyani aks ettiradi. Natijada talabalar: ikki tilda erkin muloqot qila oladi, kommunikativ strategiyalardan samarali foydalanadi, madaniyatlararo kommunikatsiya ko'nikmalariga ega bo'ladi, akademik va kasbiy kommunikatsiya kompetensiyasini rivojlantiradi. Bu esa talabalarni zamonaviy global jamiyat sharoitida samarali faoliyat yuritishga tayyorlaydi.

Muhokama. Mazkur tadqiqot bilingval ta'lim muhitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish masalasini tizimli pedagogik model asosida tahlil qilishga qaratildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, bilingval ta'lim muhiti kommunikativ kompetensiyaning lingvistik, sotsiolingvistik va strategik komponentlarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari ilgari olib borilgan ilmiy izlanishlar bilan ham muvofiqlikda ekanligini ko'rsatadi. Masalan, J. Cummins tomonidan ishlab chiqilgan bilingvallik nazariyasiga ko'ra, ikki tilli ta'lim o'quvchilarning kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va til kompetensiyalarining integratsiyalashuviga yordam beradi. Ushbu tadqiqot natijalari ham bilingval muhitda ta'lim olgan talabalar kommunikativ kompetensiyaning barcha komponentlari bo'yicha yuqori ko'rsatkichlarga ega ekanligini

ADABIYOTLAR

1. Andreeva G. M. *Social Psychology*. – Moscow, 2012.
2. Zimnyaya I. A. *Pedagogical Psychology*. – Moscow, 2014.
3. Rogers C. *Freedom to Learn*. – New York, 1983.
4. Hargreaves A. *Changing Teachers, Changing Times*. – London, 1994.
5. Canale M., Swain M. *Theoretical bases of communicative approaches*. – Applied Linguistics, 1980.
6. Hymes D. *On communicative competence*. – Penguin Books, 1972.
7. Baker C. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. – Multilingual Matters, 2011.
8. Cummins J. *Bilingualism and Education*. – Oxford University Press, 2000.
9. Krashen S. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. – Oxford, 1982.
10. Милиева Муаттар. "Talabalarda xorijiy tillarni o'rganishdagi motivatsiya va qobiliyatlari." *Наука и инновации* 1.1 (2024): 306-308.

ko'rsatdi. Bundan tashqari, D. Hymes tomonidan ilgari surilgan kommunikativ kompetensiya nazariyasi tilni ijtimoiy kontekstda qo'llash qobiliyatiga asoslanadi. Tadqiqot davomida kuzatilgan natijalar ham shuni tasdiqlaydiki, talabalar real kommunikativ vaziyatlarda faol ishtirok etganida ularning nutqiy kompetensiyasi sezilarli darajada rivojlanadi. Bilingval ta'lim aynan shunday kommunikativ muhitni yaratish imkonini beradi. Canale va Swain tomonidan taklif etilgan kommunikativ kompetensiya modeli ham tadqiqot natijalari bilan mos keladi. Mazkur modelda kommunikativ kompetensiya to'rtta asosiy komponentdan iborat deb qaraladi: grammatik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik kompetensiya. Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan SMART modeli aynan ushbu komponentlarni kompleks rivojlantirishga qaratilgan. Shuningdek, natijalar til o'qitish metodikasida interaktiv metodlarning muhim rol o'ynashini ham ko'rsatdi. Interaktiv metodlar, jumladan debatlar, rolli o'yinlar, loyiha ishlari va guruhviy muhokamalar talabalarni faol kommunikativ jarayonga jalb qiladi. Bu esa kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan SMART konseptual modeli ta'lim jarayonini maqsadli, tizimli va natijaga yo'naltirilgan tarzda tashkil etish imkonini berdi. Modelning asosiy afzalligi shundaki, u pedagogik jarayonning barcha bosqichlarini o'zaro bog'liq tizim sifatida ko'rib chiqadi. Bunda ta'lim maqsadlari aniq belgilanishi, o'quv jarayonida kommunikativ faoliyatni tashkil etish va natijalarni baholash jarayoni yagona tizimda amalga oshiriladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bilingval ta'lim muhiti talabalarining nafaqat lingvistik bilimlarini, balki madaniyatlararo kommunikatsiya ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Zamonaviy global jamiyat sharoitida bu ko'nikmalar ayniqsa muhim hisoblanadi. Bilingval ta'lim orqali talabalar turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bundan tashqari, tadqiqot natijalari kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayoni faqat til o'rganish bilan cheklanib qolmasligini ko'rsatdi. Bu jarayon shaxsning umumiy ijtimoiy va madaniy rivojlanishi bilan ham chambarchas bog'liq. Shu sababli kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish pedagogik jarayonning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralishi zarur.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, SMART modeli asosida tashkil etilgan bilingval ta'lim jarayoni quyidagi natijalarga olib keladi: talabalar nutqiy faolligining oshishi, kommunikativ strategiyalarni samarali qo'llash ko'nikmalarining shakllanishi, madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasining rivojlanishi, xorijiy tilni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llash qobiliyatining oshishi. Shu bilan birga, tadqiqot ayrim cheklovlariga ham ega. Tadqiqot ma'lum bir ta'lim muassasasida o'tkazilgan bo'lib, natijalarni boshqa ta'lim tizimlariga umumlantirish uchun qo'shimcha tadqiqotlar zarur bo'lishi mumkin.

Xulosa. Olib borilgan tadqiqot natijalari bilingval ta'lim muhitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayoni murakkab va ko'p omilli pedagogik jarayon ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot davomida ilmiy adabiyotlar tahlili, pedagogik kuzatuv, tajriba-sinov ishlari hamda modellashtirish metodlari asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi.